

Xulosa va takliflar. 1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksining 243-moddasi 13-bandiga asosan dori (shu jumladan, veterinariya) va tibbiyot uchun mo'ljallangan buyumlar realizatsiya qilish bo'yicha aylanma soliq solishdan ozod qilingan. Dori (veterinariya) vositalari, tibbiyot va veterinariya uchun mo'ljallangan buyumlar realizatsiyasi bo'yicha aylanmalarni qo'shilgan qiymat solig'idan imtiyozini bekor qilish.

2. O'zbekiston Respublikasida ayrim soliq imtiyozlari dolzarbligini yo'qotganligi sababli Raqobat muhitiga to'sqinlik qiluvchi individual xususiyatga ega bo'lgan va samarasiz soliq imtiyozlarini O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarorlari hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni va qarorlarida belgilangan soliq imtiyozlarini 2022 yilning 1 yanvaridan bekor qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu esa investorlarga va tadbirkorlarga qulay shart-sharoitlar yaratish byudjetiga qo'shimcha mablag'lar tushishi ta'minlanadi hamda tadbirkorlik sub'ektlariga berilgan soliq imtiyozlarini samarali foydalanish imkoniyati yaratiladi.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni va qarorlarida belgilangan soliq imtiyozlarini "E-imtiyoz" dasturiy mahsulini yaratib, mazkur tizim orqali imtiyozni hisobini yuritish kerak.

Manba va adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoevning Mamlakatimiz tadbirkorlari bilan ochiq muloqot shaklidagi uchrashuvda so'zlagan nutqi. 2021 yil 20 avgust. – <https://president.uz/uz/lists/view/4551>
2. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi- Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot uyi 2020.- 640 b. Tax Code of the Republic of Uzbekistan - Tashkent: Gafur Gulom Publishing House 2020.- 640 p
3. O'zbekiston Respublikasi davlat soliq qo'mitasi ma'lumotlari. www.soliq.uz.
4. Baladina A.S. (2011) Analiz teoreticheskix aspektov nalogovyx lgot i nalogovyx preferensiy // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta- №4 (16)- S. 45-60.
5. Slagoda V.G (2010) Kratkiy slovar ekonomicheskix terminov / sost. – M.: FORUM. – 128 s.
6. Tyutyuryukov N.N., Ternopolskaya G.B., Tyutyuryukov V.N. (2009) Nalogovye lgoty i preferensii: sel - odna, a mexanizm - raznyy // Nalogovaya politika i praktika. N 10. S. 18-23.
7. Kurbanov Z., Akramov F. (2015) —Soliq imtiyozlarining moliyaviy hisobini takomillashtirish masalalari. Biznes-ekspert ilmiy jurnali №9
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 31 maydagi "Imtiyozlar va preferensiyalar berish tartibini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3756-son qarori.
9. Manba:[https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD_%D0%BF%D0%BE_%D0%92%D0%92%D0%9F_\(%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD_%D0%BF%D0%BE_%D0%92%D0%92%D0%9F_(%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB)) ** <https://gted.net/country-profile/>.

СОЛИҚ ЮКИНИ АНИҚЛАШ МЕТОДИКАСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Исаев Фахриддин Икромович -

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги
«Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг
илмий асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот
маркази директор ўринбосари, PhD, доцент

Аннотация: Мақолада солиқ юки тушунчаси бўйича тадқиқотчиларнинг илмий изланишлари таҳлил қилинган, солиқ таҳлили асосида солиқ юкини аниқлаш бўйича тадқиқот олиб борилган. Ўзбекистон Республикасининг солиқ юки даражаси таҳлил қилиниб, солиқ юкини аниқлаш бўйича методика таклиф қилиниб, хулосалар шакллантирилган.

Калит сўзлар: солиқ юки, солиқ таҳлили, солиқ юки даражаси, солиқ юки кўрсаткичи.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ РАСЧЕТА НАЛОГОВОЙ НАГРУЗКИ

Исаев Фахриддин Икромович -

Заместитель директора научно-исследовательского
центра "Научные основы и проблемы экономического
развития Узбекистана" при Ташкентском государственном
экономическом университете PhD, доцент

Аннотация: В статье анализируются исследования исследователей по понятию налоговой нагрузки, исследование по определению налоговой нагрузки на основе налогового анализа. Проанализирован уровень налоговой нагрузки Республики Узбекистан, предложена методика определения налоговой нагрузки и сформированы выводы.

Ключевые слова: налоговая нагрузка, налоговый анализ, уровень налоговой нагрузки, показатель налоговой нагрузки.

Isaev Faxriddin Ikramovich -

Deputy Director of the Research Center "Scientific Basis and Problems of Economic Development of Uzbekistan" at the Tashkent State University of Economics PhD, Associate Professor

Abstract: The article analyzes the research of researchers on the concept of tax burden, a study on determining the tax burden on the basis of tax analysis. The level of the tax burden of the Republic of Uzbekistan is analyzed, a methodology for determining the tax burden is proposed and conclusions are formed.

Keywords: tax burden, tax analysis, tax burden level, tax burden indicator.

Кириш. Ҳар бир мамлакат иқтисодиётининг барқарорлиги, ишлаб чиқариш тараққиёти ва аҳоли фаровонлигини таъминловчи омиллар мавжуд. Мамлакат иқтисодиёти барқарорлигига таъсир этувчи омиллардан бири инвестициявий фаоллик бўлиб, мамлакат макроиқтисодий барқарорлигига бевосита таъсир кўрсата олади. Инвесторлар эса, ўз навбатида, инвестициявий жозибатор мамлакатлар сиёсатида фаол иштирок этади. Инвестициявий жозибаторликка солиқларнинг ўрни ўзига хос ҳисобланади. Солиқлар нафақат инвестор учун, балки маҳаллий ишлаб чиқарувчилар учун ҳам катта аҳамиятга эга. Солиқларнинг таъсири юридик ва жисмоний шахсларнинг ҳиссаларига тўғри келадиган солиқ юки даражасига боғлиқ десак хато бўлмайди.

Шу ўринда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 июндаги “Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида” ПФ-5468 сонли Фармонида мамлакатда солиқ юкини изчиллик билан камайтириш, солиқ солиш тизимини соддалаштириш ва солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш иқтисодиётни жадал ривожлантириш ҳамда мамлакатнинг инвестициявий жозибаторлигини яхшилашнинг энг муҳим шартлари ҳисобланиши алоҳида таъкидлаб ўтилган. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда солиқ юки кўрсаткичини илмий жиҳатдан ўрганиш тадқиқотимиз учун муҳим аҳамиятга эга.

Илмий адабиётлар таҳлили. Иқтисодчи олимлар солиқ юкига таъриф бериш масаласига турлича ёндашган бўлиб, илмий тадқиқот олиб борган олимлар томонидан турли хил таърифлар келтирилган.

А.В.Брызгалиннинг қарашича: солиқ юки - бу умумлаштирувчи кўрсаткич бўлиб, солиқ йиғимларининг умумий суммасини жами миллий маҳсулотга нисбати билан аниқланади[3].

В.Г.Пансков ва В.Кынязевнинг фикрича, мамлакат даромадида, солиқ юкини аниқлашда тўланган солиқлар суммасини ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)га нисбати кўрсаткичи қўлланилади[7].

Т.Маликов “солиқ оғирлиги (юки) – давлат ва жамият ҳаётида солиқларнинг ролини характерлаб берадиган энг умумлашган кўрсаткич. Ишлаб чиқаришнинг умумий хажми ва даромадларда солиқ ажратмаларининг салмоғини кўрсатувчи, бозор иқтисодиётининг амалга ошириладиган моделдан келиб чиқадиган ўлчам. Солиқ йиғимларининг жами миллий маҳсулотга нисбати билан аниқланади” деб таъриф берган[5].

Б.Исроилов эса қуйидагича таъриф берган: “Солиқ юки деганда, хўжалик юритувчи субъект ёки фуқароларнинг давлат ёки маҳаллий бюджетга ҳамда турли жамғармаларга қатъий белгиланган ставкада ва тартибда тўлайдиган барча солиқлар ва тўловлар йиғиндисининг тўловчилар иш ҳажмига, даражага ёки бошқа солиқ объектига нисбати тушунилади”[4].

У.Раджапов “солиқ юки бу ундирилган солиқ суммасини солиқ объекти қийматига нисбати бўлиб, бу солиқ тўловчи ўз мулки қийматини қанча қисмини беришини билдиради” деб ҳисоблайди[8].

Қ.Яхёев солиқ юкини “тўловчининг ҳамма солиқлар ва йиғимлар йиғиндисидан бюджетга тўлашидир. Солиқ оғирлиги фойдага ёки жами даромадга нисбатан олинади” деб ёзади[15].

Р.Адилъчаев, М.Абишов ва Г.Қаипназаровалар солиқ юки солиқ тўловчилар иқтисодий фаолиятини амалга ошириш натижасида яратилган ёки топилган қийматнинг қанча қисми мажбурий тўловлар сифатида бюджетга ва бошқа фондларга йўналтирилганлигини ифодалайди[2].

З.Қурбонов ва Ф.Акрамовлар солиқ юки бу – солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича ҳисобланган суммаларнинг харажат сифатида тан олинган миқдорини сотилган маҳсулот (бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматлар) суммасига нисбатидир деб ҳисоблашади[13].

Ш.Тураев қуйидагича таъриф беради: “хўжалик субъектларига нисбатан солиқ юкини ҳисоблашда хўжалик юритувчи субъект томонидан давлат бюджетига тўланган барча солиқлар, тўловлар ва ажратмаларнинг хўжалик субъектининг қўшилган қийматига нисбати орқали

аниқлаш мақсадга мувофиқдир”. Юқоридаги таърифлардан кўришиб турибдики, солиқ юкига макро ва микродаражада таъриф беришган.

Ш.Тураев тадқиқотларида солиқ юкини ўрганилиш даражаси ҳақида ҳам ўз фикрларини билдириб, уни қуйидагича изоҳлайди: “Иқтисодиётда солиқ юкини белгилаш икки йўналишда олиб борилади. Яъни макро ва микродаражада белгиланади” [11].

Фикрини давом эттириб, “макродаражада солиқ юкини иккига бўлишимиз мумкин, яъни умумий, бутун иқтисодиёт ва аҳоли зиммасига тушадиган солиқ юки. Бу кўрсаткич умумий бўлиб, ЯИМга нисбатан солиқлар ва тўловларнинг улуши сифатида белгиланади”.

Макродаража бутун мамлакатнинг солиққа тортиш тизимини билдиради. Бошқача айтганда давлатнинг иқтисодиётга аралашувини, унинг солиқ босимини англатади. Бу ўринда солиқ юки корхоналар, соҳалар ва тармоқларга тақсимланади.

Иқтисодиётда солиқ юкини тақсимланишини қуйидагича ифодалайди:

1. Макродаражада солиқ юки – умумий иқтисодиётга ва умум аҳолига.

2. Микродаражада солиқ юкини тақсимлаш – хўжалик юритувчи субъектларга ва ишловчига.

Солиқ юкини таҳлил қилиш масаласида Ш.Тураев мамлакатдаги солиқ юкини ўрганишда ва таҳлил қилишда фақатгина умумий кўрсаткичларга таянмасдан, таҳлилни чуқурроқ амалга ошириш учун солиқ юкини қуйидаги йўналишларда ҳам олиб бориш мумкинлигини таъкидлайди:

- иқтисодиётдаги умумий солиқ юки;
- тармоқлар бўйича солиқ юки
- ҳудудлар бўйича солиқ юки;
- алоҳида солиқ турлари бўйича солиқ юки;
- алоҳида хўжалик субъектлари учун солиқ юки;
- солиқ тўловчилар ўртасидаги солиқ юки[11].

Солиқ юки масаласини микродаражада ўрганган И.М.Ниязметов муаммога анча батафсил ёндашиб, уни очишга ҳаракат қилади ҳамда фикрларини аниқроқ ифодалаш мақсадида қуйидагича таъриф беради: “Солиқ юки солиққа тортиш даражасини аниқловчи кўрсаткич бўлиб, тўловчи томонидан яратилган янги қиймат ёки олинган ялпи даромаднинг қанча қисми мажбурий тарзда давлат ихтиёрига қайта тақсимланишини билдиради” [6].

“Тадбиркорлик субъектлари зиммасига тушувчи солиқ юкини тўлақонли баҳолаш учун улар томонидан яратилган (қўшилган) янги қийматга ушбу қиймат шаклланиши жараёнида бюджетга ҳисобланган барча солиқлар суммаси-

ни нисбатлаш лозим”. Солиқ юкини микродаражасини эса “Тадбиркорлик субъектининг солиқ юки – бу муайян, бир тадбиркорлик субъектида яратилган янги (қўшилган) қийматга ушбу қийматни яратиш жараёнида қонунчилик бўйича давлатга ажратиш учун ҳисобланган барча солиқлар, тўловлар ва мажбурий ажратмалар жамламасининг нисбатидир” деб изоҳлайди[6].

Б.Санақулова “солиқ юки – амалдаги солиқ қонунчилигидан келиб чиқиб, хўжалик юритувчи субъект томонидан солиқ юки аниқланаётган ҳисобот даврида ҳисобланган барча солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар, йиғимлар, бюджетдан ташқари фондларга ажратмалар ҳамда хўжалик субъекти томонидан солиқ маъмурчилиги харажатларининг умумий йиғиндисини, хўжалик юритувчи субъект фаолияти қаратилаётган ҳисобот даврида яратилган қўшилган қийматига нисбати сифатида фоизли тарзда аниқланган кўрсаткичдир” деб эътироф этган[10].

К.Ҳотамов “Хўжалик юритувчи субъект томонидан ҳисобланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг қўшилган қийматга нисбати солиқ юкини ҳосил қилади” деб таърифлаган. К.Ҳотамов ўзининг таърифида алоҳида солиқлар бўйича солиқ юки тўғрисида фикр юритган[14].

Биз юқорида солиқ юки тушунчасига иқтисодчи олимлар томонидан берилган таърифларни ўрганиб, солиқ юкининг мазмуни ва моҳиятини очишга ҳаракат қилдик. Эътиборли томони шундаки, солиқ юкига берилган таърифларда уларнинг ўрганилиш даражаси турлича талқин қилинмоқда. Яъни ҳар бир олим ўз тадқиқотидан келиб чиқиб таърифлашга ҳаракат қилишган.

Тадқиқот методологияси. Мазкур мақолада иқтисодий таҳлилнинг анализ ва синтез, индукция ва дедукция каби анъанавий усулларидан фойдаланилди. Хорижий мамлакатларнинг иқтисодчи олимлари ва тадқиқотчиларининг хавфларни бошқариш тажрибаси илмий-амалий жиҳатдан таҳлил қилинди ва натижалари асосида хулосалар шакллантирилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси. Солиқ юки борасида тадқиқотларни ўрганиб чиқиб, юқорида унинг иқтисодчи олимлар томонидан берилган таърифларини ўргандик. Солиқ юкининг ўзи қай даражада бўлиши борасида, унинг аниқ бир чегарасини талқин қилганда “Лаффер эгри чизиғи”ни алоҳида таъкидлашимиз керак.

“Тарифлар ва солиқ тушумлари ўртасидаги муносабатларнинг моҳияти иккита асосий қоида шаклида ифодаланиши мумкин:

- солиқ ставкаларини пасайтириш ишлаб чиқаришга рағбатлантирувчи таъсир кўрсатади;

- солиқ ставкаларининг камайиши бюджет даромадлари ҳажмининг қисқаришига олиб келсада, бу пасайиш вақтинчалиқдир.

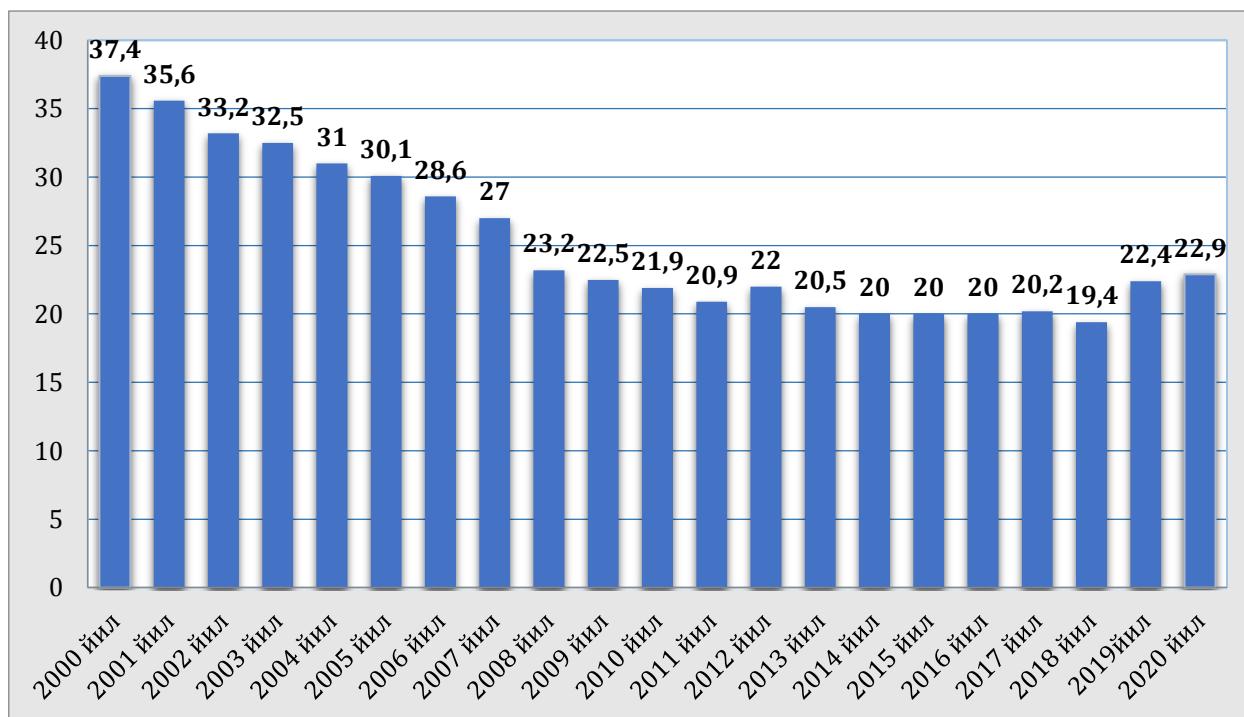
Лаффер эгри чизиғи солиқларни камайтиришнинг рағбатлантирувчи таъсирини кўрсатади. Солиқ юкини камайтириш жамғармалар, инвестициялар ва бандликни оширишга олиб келади. Натижада ишлаб чиқариш ва даромадлар ошади, бунинг натижасида бюджетга солиқ тушумлари ҳажми ортади. Натижада, тескари таъсир аҳолининг синфий табақаланишининг кучайиши ва ижтимоий кафолатларнинг йўқ қилиниши шаклида намоён бўлади” – деб эътироф этилган[20].

А.Лаффернинг фикрича, “рухсат этилган максимал солиқ юки умумий даромаднинг 30% дан ошмайдиган ставка бўлиши мумкин. Ушбу даражанинг ошиши яширин иқтисодиётнинг ривожланишига, тадбиркорлик фаолиятига қизиқишнинг йўқлигига ва айниқса, мамлакатда инвестиция фаоллигини пасайтиради”[19].

“Солиқ юкининг пастлиги (15% даражасида) солиқ тўловчилар учун жозибатор. Юқори солиқлар иқтисодиётни тартибга солишнинг юқори даражасини билдиради. The Heritage Foundation томонидан ҳар йили эълон қилинадиган Иқтисодий эркинлик индексида “дунёда солиқларнинг камлиги эвазига юқори ривожланиш даражасига эришган давлатларда аста-секин солиқларни кўпроқ жорий қилиш тенденцияси ҳам мавжуд, бу эса ривожланишни секинлаштиради. Масалан, Швеция 1970 йилгача кам солиқ тўлайдиган давлат бўлиб, иқтисодиётини юксалтирди. 1970 йилдан бошлаб Швецияда кўпроқ солиқлар жорий этилмоқда, бу эса ўсиш суръатларини секинлаштиради” [21].

Солиқ юкини макродаражада аниқлаш бўйича бугунги кунда солиқларнинг ялпи ички маҳсулотларга нисбати орқали аниқланиши деярли бутун дунё амалиётида кенг қўлланилади.

Республикамизда солиқ юкининг оғирлиги йиллар давомида пасайиш тенденциясига эга бўлиб келмоқда («1-расмга қаранг»).

1-расм. Ўзбекистон Республикасида 2000-2020 йилларда солиқ юкининг пасайиш тенденцияси

Манба: www.mf.uz - Молия Вазирлиги ва soliq.uz сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

1-расм маълумотлардан кўриниб турибдики, 2000-2020 йиллар кесимида 21 йиллик маълумотлар таҳлил қилинган бўлиб, солиқ юки ялпи ички маҳсулотга нисбатан ҳисобланган. 2000 йил 37,4 фоиз, 2005 йилда 30,1 фоиз, 2010 йилда 21,9 фоиз, 2015-2016 йилларда солиқ юки 20 фоиз, 2017 йил 20,2 фоизни ташкил қилган бўлса, 2018 йилда 19,4 фоизни ташкил

қилмоқда. 2019 йилда 22,4 фоиз, 2020 йил эса 22,9 фоизга ортганлигини кўришимиз мумкин. Таҳлиллардан мамлакатимизда солиқ юки даражаси 2000-2018 йиллар давомида пасайиш тенденциясига эга бўлса, 2019-2020 йилларда ўсиш бўлганлигини, аммо халқаро нормадан ошмаганлигини ҳам кўришимиз мумкин.

Юқорида солиқ юки даражасинининг мамлакат бўйича талқини макродаражасини таҳлил қилинди, энди солиқ юкини ҳисоблаш методикасининг бошқа тармоқлар, хўжалик юритувчи субъектлар мисолида ҳисоблашнинг хориж тажрибаларини бирма-бир ўрганиб чиқсак ва бу бўйича хулоса шакллантирилиши ишнинг янада ишончлилигини таъминлайди деб ҳисоблаймиз. Адабиётлар асосида рус олимларининг солиқ юки кўрсаткичини ҳисоблаш бўйича қарашларини тўрт гуруҳга бўлиш мумкин.

Иқтисодчиларнинг биринчи гуруҳи, корхонанинг солиқ юкини бюджетга солиқ ва йиғим шаклида олинадиган ёки солиқ тўловларининг умумий суммаси сифатида олинадиган даромаднинг улуши сифатида кўриб чиқади. Ушбу фикрни Н.В.Миляков, В.Г.Пансков, И.А.Майбуров, В.Р.Юрченко, И.В.Горский, М.Н.Крейнина, И.И.Бабленкова, О.Ф.Пасько, А.В.Брызгалов, Б.Теслюк, Ю.А.Лукаш ва бошқалар илгари суришган.

Муаллифларнинг иккинчи гуруҳи солиқ юкини хўжалик юритувчи субъектга солиқ солиш самарасининг мураккаб тавсифи сифатида белгилайди. Солиқ юкини бир эмас, балки бир нечта кўрсаткичларга нисбатан аниқлаш кераклигини билдиришади. Ушбу иқтисодчилар гуруҳига Б.М.Сабанти, Е.В.Чипуренко, О.Ю.Кудриналар киради. Е.В.Чипуренко “солиқ юки” атамасидан фойдаланиб, солиқ тўловчи корхоналарининг молиявий ҳолатига Россия Федерациясининг бюджет тизими мажбурий тўловларининг умумий миқдорий ва сифат кўрсаткичлари таъсири деб тушунтиради [16].

Учинчи гуруҳ олимлари солиқ юкини корхона молиявий юкининг бир қисми сифатида қарашади. А.Н.Цыгичконинг фикрича, солиқ юки остида корхоналарни кенгайтириш ва модернизация қилиш учун ресурсларни чеклайдиган умумий молиявий юкнинг бир қисми тушунилади. У солиқ юкини молиявий босимнинг бошқа таркибий қисмлари – инфляция, кредитлар ставкаси, табиий монополияларнинг таърифлари ва бошқалар билан биргаликда кўриб чиқиш керак, деб ҳисоблайди. Ҳақиқатан ҳам, давлатга мажбурий тўловлардан ташқари компания қонуний равишда нодавлат ташкилотларга суғурта мукофотлари ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш мажбуриятини олади [17].

Тўртинчи гуруҳ эса солиқ юкини корхонада солиқ маъмуриятчилиги, таҳлил қилиш ёки солиқларни режалаштириш воситаси сифатида кўриб чиқадиган муаллифларни ўз ичига олади. Жумладан, О.С.Салкова “солиқ юкини бошқариш ва молиявий-иқтисодий фаолиятнинг кўплаб параметрларини режалаштириш воситаси сифатида” ги аҳамиятини эътироф этади [9].

М.И.Алимардонов абсолют ва нисбий солиқ юкини фарқлашни таклиф этади. Унинг фикрича, абсолют солиқ юки – корхоналардаги солиқ ва ижтимоий суғурта бадаллари юкини ифодалаб, улар бюджет ва бюджетдан ташқари фондларга ўтказилади, хўжалик субъектлари солиқ мажбуриятларининг абсолют миқдоридир. Нисбий солиқ юки абсолют миқдорнинг янгидан яратилган қийматига нисбати деб ифодаланади ва қуйидаги формулани таклиф этади [1]:

$$Дн = \frac{СТ+ИА}{ЯЯҚ} \times 100\% \quad (3.2)$$

Бу ерда:

Дн-хўжалик юритувчи субъектлардаги нисбий солиқ юки;

СТ-солиқ тўловлари

ИА-ижтимоий эҳтиёжларга ажратма

ЯЯҚ-янгидан яратилган қиймат [1].

С.Ширинов ва Р.Кодировлар микродаражада солиқ юкини ҳисоблашда ўз методикаларини таклиф қилишган.

Республикамиз корхоналарида солиқ юкини ҳисоблаш учун қуйидагича, яъни:

$$СЮ_k = \frac{Бс+МТ}{ИХ+СФ+Бс+МТ} \times 100\% \quad (3.3)$$

Бунда, **СЮ_к**-солиқ юкининг миқдори;

Бс-жами тўланувчи солиқ суммаси;

Мт-жами тўланувчи мажбурий тўловлар суммаси;

ИХ-иш ҳақи харажатлари;

СФ-соф фойда усулидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Уларнинг фикрича, мазкур формула асосида солиқ юкини ҳисоблашнинг ютуқ томони шундаки, солиқ юкини ҳисоблаш жараёни содда бўлиб, оддий тадбиркор учун ҳам тушунарли ҳисобланади. Бу эса, солиқ тўловларини доимий таҳлил қилиб бориши, солиқ тўловларини бошқариш, бошқа фаолият турларида мавжуд бўлган солиқ юклари даражаси билан таққослаш жараёнларини енгилаштиради. Энг муҳими корхона томонидан тўланувчи барча солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни оғирлик даражасини тўлиқ қамраб олади” [18].

Ш.Тўраевнинг эътироф этишича, “Солиқ юки макроиқтисодий даражада давлат бюджети даромадларининг ялпи ички маҳсулотга (ЯИМ) нисбати орқали аниқланиб, жаҳоннинг кўпгина мамлакатларида кнг қўланилади ва амалдаги солиқ юки даражасини баҳолаш учун асос бўлиб хизмат қилади. Макродаражада солиқ юкини ҳисоблашнинг қуйидаги методикасини таклиф этган [12]:

$$Сю = (Дбпк * Сйд) / ЯИМ \quad (1)$$

Бу ерда:

Сю-макродаражадаги солиқ юки.

Дбпк-давлат бюджети прогноз кўрсаткичлари;

Сйд-солиқларнинг йиғилувчанлик даражаси;

ЯИМ-ялпи ички маҳсулот.

Ушбу келтирилган услубиётнинг аҳамиятли томони шундаки, давлат бюджетининг прогноз кўрсаткичлари ҳар доим ҳам тўлиқ бажарилмайди. Шунингдек, солиқ тўловчиларга берилган имтиёзлар ва давлат бюджетига келиб тушмаган, лекин ҳисобланган солиқлар бўйича қарздорлик суммалари ҳам ҳисобга олинмайди. Шу мақсадда, макродаражадаги солиқ юкини ҳисоблашда давлат бюджетининг прогноз кўрсаткичлари ва солиқларнинг йиғилувчанлик даражаси кўрсаткичидан келиб чиқиб, солиқ юки кўрсаткичини ҳисоблаш мақсадга мувофиқ [12].

Юқорида келтириб ўтилганидек, Республикада солиқ юкини ҳисоблашда ҳар хил кўрсаткичлар қўлланилади. Бизнинг фикримизча, солиқ юки кўрсаткичини иқтисодий фаолият турлари бўйича аниқлаш методикасини қўллаш лозим.

$$\text{Сю} = \text{Сс} \times 100\% / \text{Тд}$$

Бунда:

Сю - солиқ юки;

Сс - солиқ даври давомида тўланиши лозим бўлган солиқлар суммаси;

Тд - солиқ даврида товарларни (хизматларни) сотишдан тушган даромад.

Солиқ юкини ҳисоблаш методикасининг биз томонимиздан таклиф қилинган усулида, солиқ юкини аниқлаш учун солиқ даври давомида тўланиши лозим бўлган солиқлар суммасини 100 фоиз йиғиндисини солиқ даврида товарларни (хизматларни) сотишдан тушган даромадга нисбати орқали аниқлаш келтирилган.

Хулоса ва таклифлар. Юқоридаги солиқ юкини ҳисоблаш методикамиз анаъанавий солиқ таҳлили усулларида фойдаланилган ҳолда, келтирилган кўрсаткичларга асосан иқтисодий фаолият турлари бўйича алоҳида ҳисоблаш таклиф этилаёпти.

Солиқ юкини ҳисоблаш бўйича мамлакатимизда шу вақтгача турли хил методикаларга таяниб келинади ва илмий тадқиқотлар эришган натижалардаги маълумотлар ўртасида тафовут мавжуд. Биз томонимиздан таклиф қилинган методика солиқ юки кўрсаткичини иқтисодий фаолият турлари бўйича ҳисоблашни осонлаштиради ва уни объектив баҳолаш имконини беради.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Алимардонов М.И. *Ўзбекистон Республикаси солиқ тизими ва унинг тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга таъсири*. И.ф.д. автореферати 23-бет, Т-2004
2. Адильчаев Р., Абишов М, Қаипназарова Г. "Эгри солиқлар бўйича солиқ юки ва унинг солиқ тўловчиларга таъсири". *Иқтисодиёт ва таълим илмий журнали*. 2013/№2
3. Брызгалов А.В. «Налоговая оптимизация: принципы, методы, рекомендации». -М.: 2002. С.54.
4. Исроилов Б.И. «Солиқларнинг молиявий ҳисоби ва таҳлилининг методологик асослари ». Диссертация и.ф.д., Самарқанд-2006.
5. Маликов Т. «Солиқлар ва солиққа тортишнинг долзарб масалалари». -Т.: Академия нашри. 2002 й
6. Ниязметов И.М. *Солиқ юкининг тадбиркорлик субъектлари молиявий фаолиятига ва бюджет даромадларига таъсири таҳлили*, Т.: -2008
7. Пансков В., Кыныязев В. «Налоги и налогообложение». Учебник. -М.: МЦФЭР. 2003.С.61.
8. Раджапов У. «Ўзбекистон иқтисодиётини эркинлаштириш шароитида солиқ тизимини такомиллаштириш» и.ф.н. илмий даражаси олиш учун ёзилган дисс. Автореферати. -Т.: -2006. 9-б
9. Салькова О.С. *Налоговая нагрузка в системе управления финансами предприятия // Финансы*. 2010. Н 1. С. 33.
10. Санакулова Б.Р. «Кичик тадбиркорлик субъектларини солиққа тортиш механизмининг такомиллаштириш орқали иқтисодий ўсишини таъминлаш» д.д. Т.:2016 й. 120 б
11. Тураев Ш.Ш. *Хўжалик субъектларининг солиқ юкини оптималлаштириш масалалари*. диссертация и.ф.н. Тошкент.: -2007 й
12. Тураев Ш.Ш. «Иқтисодиётда солиқ юкини оптималлаштириш йўналишлари». и.ф.д. учун ёзилган диссертация автореферати. Тошкент.: -2021 й.
13. Қурбонов З. ва Акрамовлар Ф. *Солиқ юкини оптималлаштиришда солиқ ҳаражатлари таҳлилдан фойдаланиш*. Бизнес-эксперт журнал. 2015 й №5
14. Хотамов К.Р. «Билвосита солиқлар ҳисоби, таҳлили ва аудитини такомиллаштириш» диссертация и.ф.д., -Т.: 2016 й. 136 б
15. Яхёев Қ.А. *Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти*. -Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003 й 19-б
16. Чипуренко Е.В. *Налоговая нагрузка предприятия: анализ, расчет, управление*. М.: *Налоговый вестник*, 2009. Ст. 6.
17. Цыгичко А.Н. *Нормализация налоговой нагрузки*. М.: ИТРК, 2002. С.3.
18. Ширинов С., Кодиров Р. «Солиқ юкини ҳисоблаш методикасининг такомиллаштиришнинг айрим масалалари» *Молия илмий журнали* №1/2016 48-51 б.
19. Поляка Г.Б., Романова А.Н. *Налоги и налогообложение: учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям / под ред. – 2-е изд., перераб. И доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 400 с.*
20. Helmut K. Anheier, Mark Juergensmeyer. *Encyclopedia of Global Studies*. SAGE Publications, 2012-03-09. С. 155. 2073 с. ISBN 9781412994224.
21. Какаулина, М.О. *Графическая интерпретация кривой Лаффера с учетом налоговой «миграции»: Вестник УрФУ. Серия экономика и управление: журн. 2017. Т. 16, № 3. С. 336–356.*